

"БОЛАЖОН", "АҚЛВОЙ" ТЕЛЕКАНАЛЛАРИНИНГ ЭДУКАТИВ (МАЪРИФИЙ) ФУНКЦИЯСИ ТАВСИФИ ВА АҲАМИЯТИ

Элмуродова Гулхайё Ахмадҷоновна
Ўзбекистон журналистика ва оммавий
коммуникациялар университети
"Медиаменеджмент ва медиамаркетинг"
кафедраси ўқитувчиси

Оммавий ахборот воситалари соҳасида амалга оширилган кенг кўламли ислохотлар Ўзбекистонда болалар журналистикасининг ривожланишига ҳам асос бўлди. Аудиовизуал медиада болалар журналистикасининг тараққий этишини мамлакатимизда фаолият олиб бораётган болалар телеканалларининг ташкил топиши ва фаолияти ҳам яққол мисол бўла олади. Мактабгача ёшдаги болаларнинг билиш ва атрофни ўрганиш билан боғлиқ эҳтиёжларини медиамаҳсулотлар орқали тўлдириш мумкин.

Болалар аудиторияси учун медиамаҳсулотлар тайёрлайдиган телеканалларнинг фаолият вазифаларига болалар кўрсатувларида билиш ва англашга таъсир этиш орқали уларни умуминсоний кадриятлар асосида тарбиялаш, шунингдек, халқимизнинг тарихий анъаналари, миллий маданиятимиз ҳақидаги ёшга доир бошланғич тушунчаларни болага тушунарли тилда баён этиш воситасида маънавий-ахлоқий жиҳатдан етук авлодни шакллантиришга йўналтирилган телекўрсатувларни эфирга узатишдан иборат.

Бугун ёш авлод кундалик ҳаётида турли мазмундаги маълумотларга ахборот воситалари орқали эга бўлмоқдалар. Улар кўраётган фильмлар, кўрсатувлар, тинглаётган мусиқа, ўйнаётган компьютер ўйинлари болаларнинг маънавий оламига турлича таъсир кўрсатади. Медиа воситалари орқали таъсир этишининг ижобий ва салбий кўринишларини ҳисобга олган ҳолда, шуни айтиш мумкинки, инсон маънавий камолотида у қабул қилаётган ахборот муҳитининг роли катта. Демак, бугун болаларнинг нимани кўриб, нимани тинглаётгани биринчи навбатда у вояга етаётган оила, шу билан бир қаторда таълим муассалари эътиборидан ҳам четда қолиши керак эмас.

Теледастурлар улар ҳоҳ кўрсатув, ҳоҳ мультфильм ёки видеороликлар мисолида бўлсин, бола дунёқарашига кучли таъсир этиш хусусиятига эгадир. Телемаҳсулотнинг таъсирчанлик хусусияти бола онгида ёки салбий ёки ижобий

фйкр ва ғояларнинг туғилишига сабаб бўлади. Шундай экан, телемахсулот тайёрлайдиган соҳа вакили болалар журналистикасининг ўзига хос йўналиш эканлигини ҳисобга олиши лозим. Болалар теледастурларининг биринчи хусусияти шундаки, тасвир, монтаж, муסיқа усулларидан маҳорат билан фойдалана олиши натижасида кўрсатувни томоша қилган ёш томошабинда катта ижобий таассурот қолишига эришиш мумкин ¹

Телекўрсатувларнинг иккинчи медипедагогик хусусияти-воқеани айнан телетомошабиннинг кўз ўнгида содир этиши билан характерланади. Бу хусусият томошабин (болалар) қалбига таассуротдан ташқари воқеа билан билан бола ўртасида восита йўқолиб, олам билан одам юзма-юз бўлиб қолади²

Болалар кўрсатувлари болаларни оламни англаш орқали ҳаётга мослаштириш, ижтимоий кўникмаларни малакага айлантириш ва маънавий тарбиялаш характериға эға бўлиши керак. медиамахсулотнинг тарбияловчи хусусиятларға эға бўлиши, миллий менталитетимизға мос келиши катта аҳамиятға эға. Миллий ахборот маконида болалар журналистикасининг маърифий функциясини бажарилиши ана шунға боғлиқ.

Тадқиқот жараёнида “Болажон”, “Ақлвой” телеканалларида эфирға узатиладиган болалар кўрсатувларининг болаларни маърифий-ахлоқий ривожлантиришға хизмат қилувчи: огоҳлантирувчи, маълумот берувчи, интегратив, ижтимоий, маданий-рекреатив эҳтиёжларни таъминловчи ташкилий-эдукатив функциялари аниқлаштирилди.

Огоҳлантирувчи функцияси – телекўрсатувларнинг огоҳлантирувчи функцияси бола шахсида турли шубҳали медиа материалларға нисбатан сезгир ва огоҳ бўлиш, уларға дуч келганда тўғри ҳаракатлар қилиш ва эҳтиёткорлик сифатларининг шаклланишиға хизмат қилади.

Интегратив функцияси –болаларға кичик ёшданок мамламакатда олиб болираётган ислоҳотлардан хабардор қилиш орқали уларда дахлдорлик ҳиссини шакллантириш, ўз манфаатларини эл-юрт манфаатлари билан болираштириш (интеграциялаш) вазифасиға хизмат қилади. Масалан, теледастурларда янги курилаётган бинолар, истироҳат боғлари, барча шароитларға эға бўлган

¹ Рўзиев Ф, Жўраева Х. Тележурналистға тавсиялар.- Т.: Шарқ матбаа акдиядорлик компанияси, 2013.

²Рўзиев Ф, Жўраева Х. Тележурналистға тавсиялар.- Т.: Шарқ матбаа акдиядорлик компанияси, 2013.

замонавий ўйингоҳлар ва уларни тоза, озода сақлашда болаларнинг ҳам ҳиссаси борлиги бола тилида содда ва тушунарли тарзда баён қилиниши мумкин.

Маълумот берувчи – телекўрсатувларнинг маълумот берувчи функцияси болалар аудиторияси учун мўлжалланган қизиқарли янгиликлардан хабардор қилиш, уларни илмий, бадиий, маънавий билимлар билан таъминлаш ҳамда ахборий маданиятни секин аста шакллантиришга хизмат қилади.

Ижтимоий-тарбиявий – телекўрсатувларнинг ижтимоий-тарбиявий функцияси бола шахсида ахлоқий сифатларни шакллантириш, маънавий тарбиялаш, ҳаётга мослаштириш ва ижтимоий малакаларни ривожлантиришга хизмат қилади.

Маданий-рекреатив – телекўрсатувларнинг маданий-рекреатив функцияси кўрсатувлар намоиши орқали маданий ҳордиқ чиқариш вазифасини ўтайди ҳамда болаларнинг ўз ижодий қобилиятларини рўёбга чиқариш, уларнинг эстетик эҳтиёжларини ривожлантиришга хизмат қилади.

Таҷрибаларимиз таҳлили шуни кўрсатдики, болалар аудиториясига мўлжалланган мавзуларнинг ёритилишида юқорида санаб ўтилган ташкилий-эдукатив функциялар телекўрсатувлар мазмунида ҳар доим ҳам ўз аксини топмайди. Хусусан, болалар кўрсатувларини тайёрлайдиган тележурналистлар фаолиятида воқеа-ҳодисаларни идрок ва таҳлил қилиш қобилияти суст, натижада кўрсатув тайёрлаш жараёнида кичик томошабин-боланинг маънавий эҳтиёжлари, қизиқишлари, шахсий фикри эътибордан четда қолади. Таҳлиллар натижасида болалар аудиториясига мўлжалланган мавзуларнинг ёритилишида қуйидаги камчиликлар мавжудлиги аниқланди:

воқеа-ҳодисаларни таҳлил қилиш қобилияти суст, объектга нисбатан бир ёқлама муносабат яъни телеоператор назари билан қарайди;

баъзи кўрсатувларда интервью олувчи ўзининг суҳбатдоши (бола) га нисбатан жуда кўп гапириб юборади, суҳбатдошнинг ўз фикрини тўлиқ намоён қилишига имкон қолмайди;

болалар учун мўлжалланган кўрсатувларда эса, болага гап ўргатиб, уни “тўтиқуш” мисол сайратиш ҳолатлари кўп кузатилади ³

³ Қосимова Н., Тошпўлатова Н. Ўзбекистонда оммавий ахборот воситаларида болалар мавзусини ёритишнинг назарий ва амалий асослари. Ўқув қўлланма. Тошкент. 2014, 211 б.

болалар фикрлари катталар талқинида берилиши кузатилади, яъни боладан интервью олинганда, у гўё катталардай фикрлайди, катталардай гапиради;

баъзи медиаматериалларда журналист воқеликни бола номидан ўзлари талқин қилиб кўя қоладилар, яъни кўпгина медиамаҳсулотларни тайёрлашда болалар эҳтиёжлари, қизиқишлари инобатга олинмайди.

Юқоридаги ҳолатларни ҳисобга олиб, болалар аудиториясига оид дастурларни тайёрловчи журналистларнинг медиапедагогик билимларини ошириш зарур деган хулосага келинди. Шунга кўра, тадқиқот доирасида ОАВда бола шахсини ривожлантиришга қаратилган мавзулар самарадорлигини ошириш – мактабгача ёшдаги болаларнинг маънавий эҳтиёжларига мослиги, мавзулар ранг-баранглиги, тарбиявий ишлар мазмунига уйғунлик, болаларда медиасаводхонликни шакллантириш, контентнинг болалар ёш хусусиятларига мослиги каби медиа талаблар асосида такомиллаштирилди:

Болалар кўрсатувларининг натижавийлигини ошириш талаблари

т/р	Натижавийликни ошириш талаблари ва унинг қисқача мазмуни
1.	Маънавий эҳтиёжларга мослиги. Болалар аудиториясига оид материалларнинг мазмун-моҳияти, тузилиши аниқлик ва оддийликка асосланиши ва болаларнинг билиш эҳтиёжларини ривожлантиришга хизмат қилиши зарур.
2.	Мавзулар хилма-хиллиги. Телекўрсатувларда бериладиган материаллар мазмуни бадиий, информацион, таълимий, тарбиявий, креатив фикрлашга ундовчи талабларга мос бўлиши лозим.
3.	Уйғунлик. Болалар кўрсатувларида бериладиган материаллар мазмуни маънавий-мафкуравий тарбия жараёнига уйғун бўлиши лозим.
4.	Ёш хусусиятларига мослиги. Болалар мавзусини ёритадиган медиаматериаллар бола шахсининг истак-ҳоҳишлари ва қизиқишларига, психологиясига, ижтимоий тасаввур ва қарашларига мос бўлиши лозим.
5.	Медиасаводхонликни ривожлантириш. Телекўрсатувлар мазмуни болаларда медиаматериалларни таҳлил қила олиш, хулоса чиқариш, виртуал оламдаги ғоявий мунозараларга ўз фикрини эркин билдира олиш қобилиятини ривожлантириши лозим.

Юқоридаги медиапедагогик талабларни ҳисобга олиб, болалар аудиториясига оид дастурларни тайёрловчи журналистлар ва ижодий жамоа бола психологияси билан шуғулланувчи мутахассислар, яъни тарбиячи-педагоглар, психологлар бидлан ҳамкорликни йўлга қўйиши мақсадга мувофиқдир. Болалар дастурларининг эдукатив функцияси дастурлар ижодий гуруҳ ҳамда медиапедагоглар ҳамкорлиги асосида тайёрланса ишга тушади.

“Телевизор болага ҳеч нарса бермайди. Бола ҳар бир кўрсатувдан фойдани чиқариб олиш керак. Бунинг учун бола фойдали нарсаларни кўриши керак. Телевизор болани китобдан, дарсдан, дам олишдан маҳрум қилмасин. Бунинг учун ота-она кўрилган фильм ва қизиқарли, интеллектуал кўрсатувлар, мультфильмлар ҳақида бола билан суҳбатлашиб туриши керак”⁴

Бола телевизорда кўрган дастурлари ҳақида ота-онаси, бобо-бувиси, тарбиячиси ёки тенгдошлари билан суҳбатлашар, муҳокамага киришар экан, теледастурларнинг медиапедагогик - таълимий хусусиятлари болага ўз таъсирини ўткази бошлайди. Дастурни томоша қилган вақтдаги таассурот уни муҳокама қилиш жараёнида икки баробар ортади. Бироқ, масалага бошқа томондан қарайдиган бўлсак, сўнгги вақтларда телевизор қаршисидан қимирламайдиган кичик томошабинларнинг сони ниҳоятда кўпаймоқда.

“Баъзи ота-оналар болам телевизор кўриб ўтирса, бекорчиликдан, кўчанинг ёмон таъсиридан узоқ бўлади, деб ўйлашади. Натижада телевизор кўриш боланинг табиий эҳтиёжига айланади. Бошқа муҳим ишларини ташлаб экран қаршисига югурадиган бўлиб қолади. Телевизорни ҳаддан зиёд кўп кўриш боланинг кўзларига, асабларига зарар еткази боради”⁵ Телевизорни кўп кўриш натижасида бола онгида ахборотлар тартибсизлиги юзага келади. Ниҳоятда кўп ахборот болани агрессив қилиб қўйиши мумкин. Бундай болалар уларнинг қўлига уяли алоқа воситаси берилмагунча, турли ўйинларни виртуал тизимда ўйнашга рухчат берилмагунча ва ёки телевизорда унинг қизиқиб томоша қиладиган мультфильмлари қўйиб берилмагунча тинчланиши қийин бўлади. Мутлақо телевизорга ёки телефонга боғланиб қолишдан болларни эҳтиётлаш бугунги кундаги долзарб педагогик, психологик муаммодир. Болалар учун мўлжалланган медиамаҳсулотлардан тарбия воситаси сифатида фойдаланиш

⁴ Куронов М. Болам бахтли бўлсин, десангиз (Ота-оналар учун тавсия). – Т.: “Маънавият”, 2013. 320 б.

⁵ Куронов М. Болам бахтли бўлсин, десангиз (Ота-оналар учун тавсия). – Т.: “Маънавият”, 2013. 320 б.

керак. Бунинг учун ота-оналарнинг ўзлари ҳам телевизор қаршисида нималарни кўраётгани билан болага ўртак бўлади. Катталар ёшига мос клиплар, фильмларни кўраётган болага уларни кўришни ҳадеб тақиқлайвериш ҳам яхши натижани бермайди. Балки, экранда кўраётган теледастурлардан, клиплар, фильмлардан бола қандай хулосага келди, бу дастурлар унга қандай таъсир қилди? Мана шу саволларга боладан жавоб олиш, боланинг фикрини керак бўлса тўғрилаб, тарбияга йўналтириш орқали медиамаҳсулотларнинг эдукатив функцияларидан самарали, тўғри фойдаланиш мумкин.

Замонавий медиа муҳитда ҳар қандай ёшдаги инсон ахборот истеъмолчисидир. Жумладан, мактабгача ёшдаги болалар ахборотни нафақат ТВ дан балки интернетдан ҳам олаётганини инобатга олсак, айтиш жоизки ахборотни саралай олиш, тушуниш ва тўғри таҳлил қила олиш кўникмаларини кичик ёшданок шакллантириб бориш мақсадга мувофиқдир. Ахборий саводхонликни кичик ёшданок болаларда шакллантиришни бошлашнинг аҳамиятли томони шундаки, бу орқали боланинг ўсмирлик даврида турли информацион оқимларга кўр-кўрона эргашиш, ахборотларни нотўғри талқин қилишнинг олди олинади. Ахборот истеъмоли маданиятига эга болалар ўсмирлик даврига етганда салбий ва ноҳолис ахборотлар таъсирига тушиб қолмайди, чунки уларда бундай ахборотларга нисбатан мустаҳкам мафкуравий иммунитет шаклланади. Бола шахсининг ўзига хос характеридаги таҳдидларни олдини олишда, уларни интернетнинг бундай салбий оқибатларидан асрашда ота-оналар учун қуйидаги таклифларга тўхталамиз:

болага Интернетдан фойдаланиш жараёнида нима қилиш мумкин ва нима қилиш мумкин эмаслигини тушунтириш;

боланинг тармоқда бўлиш вақтини чеклаш, мумкин қадар у билан дўстона алоқада бўлиш орқали унга керакли маълумотларни, унинг ёшига мос видеоконтентларни у билан биргаликда қидириш;

номақбул сайтларни браузернинг «қора руйхатига» киритиб қўйиш;

уй компьютерлари ва телевизорларига ота-она назорати дастурини ўрнатиш; (бирок, буни болалар сезмаслиги лозим, бу уларга нисбатан ишончсизлик ҳолати каби туюлиши мумкин)

болага ижтимоий тармоқлардан фойдаланишга рухсат берилганда, фойдаланиш этикетини тушунтириш;

ўта шахсий маълумотларни, масалан, уй манзили, телефон рақами, фотосуратларини жойлаштирмасликни дўстона тарзда етказа олиш;

боланинг виртуал оламда кўраётган контентлари, уйнаётган виртуал уйинлари ва уларнинг қандай мавзуларда эканлиги ҳақида хабардор бўлиб туриш;

Онглилик ва тайёрлик ҳар бир оила хавфсизлигининг асосий калитидир. Юқорида санаб ўтилган амалиётларни кундалик ҳаёт тарзига айлантириш, бола билан доимий ишлаш учун ота-оналар ва тарбиячиларнинг ўзларида ҳам ахборий саводхонлик етарли даражада бўлиши керак. Сабаби, ҳозирги кунда ахборотларнинг мазмунини ҳам, уларни оммавий ахборот тармоқлари орқали тарқатиш усуллари ва йўллари ҳам назорат қилиш амалда қийин бўлиб қолди. Ахборотнинг бундай тартибсизлиги таъсирида боланинг мустақил равишда тафаккур қилиши муаммоси, унинг қарашларини, қадриятларини ва идеалларини шаклланиши масалаларини тартибга солиш ахборот билан муомала қилишнинг янги усул ва кўникмалари тизимини ишлаб чиқишни тақозо этмоқда. Жаҳондаги таълим амалиётида бу соҳадаги изланишлар медиатаълимнинг шаклланишига замин яратди. Инсоният онгини медиа томонидан зимдан бошқарилиши чинакам воқеликка айланганини ҳисобга олиб, канадалик машҳур социолог Герберт Машалл Маклюэн таъбири билан айтганда, бугунги кунда ҳақиқий саводхонликка эришиш учун “медиаоламида саводли бўлиш” лозимлигини англаш долзарблигича қолмоқда.

Болалар журналистикаси маҳсули бўлган медиаресурслардан тарбиявий жараёнларда фойдалана олишда медиатаълимнинг аҳамияти катта. Шу нуқтаи назардан, медиатаълимнинг асосий вазифаларини қуйидагича белгилаш мумкин:

замонавий ахборотлашган жамият шароитида янги авлодни турли ахборотларни тўғри тушунишга;

унинг руҳиятга таъсири оқибатларини теран англашга;

техник воситалар ёрдамида коммуникациянинг оғзаки бўлмаган шакллари асосида мулоқот усуллари ўзлаштиришга ўргатишдир.

Медиатаълимнинг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

Болалар журналистикасининг мутахассиларига медиатаълим сирларини чуқурроқ ўргатиш мақсадида “Болажон”, “Ақлвой” каби болалар телеканаллари

qoшида медиатаълим бўйича семинар-тренинглр, давра суҳбатлари, дебатларни ташкил қилиш;

малака ошириш жараёнида мактабгача таълим муассасалари ходимларига медиамаданият бўйича курслар доирасида билим бериш;

мактабгача таълим муассаларида болаларни ривожлантиришга оид машғулотларда “Болажон”, “Ақлвой” телеканалларининг медиаресурларидан фойдаланган ҳолда, болаларда медиасаводхонлик кўникмаларини ривожлантиришдан иборат.

Хулоса қилиб айтганда, болалар телеканаллари дастурларининг эдукатив-маърифий функциясини ишга туширишда медиа назариётчилар ҳамда болалар журналистикаси ижодкорларининг ўзаро ҳамкорлигини йўлга қўйиш бу йўналишдаги ишларнинг сифат ва самарадорлигини оширишда долзарб аҳамият касб этади.

